

ДУМИТЕ КАТО СОЦИОЛИНГВИСТИЧНИ МАРКЕРИ

АНГЕЛ АНГЕЛОВ

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

angel_angelov@slav.uni-sofia.bg

WORDS AS SOCIOLINGUISTIC MARKERS

ANGEL ANGELOV

SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

angel_angelov@slav.uni-sofia.bg

A fundamental approach in sociolinguistic studies laments that the process of language change become observable by the correlation between social (independent) and linguistic (dependent) variables. Among the linguistic variables (markers, stereotypes, indicators) lexical units are one of the most difficult for statistical studies. This peculiarity is due to their well-known ambiguous nature – they possess both formal and semantic variability.

Keywords: Sociolinguistics, sociolinguistic variables, lexical units, markers

Социолингвистиката е пример за едно от най-сполучливите съчетавания между две на пръв поглед самостоятелни науки, каквито са лингвистиката и социологията. Социолингвистиката и психолингвистиката именно доказват, че сложни явления, каквото безспорно е естественият човешки език, не могат да се анализират и обясняват съобразно гледната точка само на една научна парадигма, а още по-малко с помощта на сравнително ограничения методологически арсенал на отделната наука. Нещо повече – в своята основополагаща за еколингвистиката разработка известният със семиотичния си поход към езика М. А. Холидей настоява за *холистичен* подход към този род явления. Докато еколингвистиката обаче все още е в процес на търсене на своя методология, то социолингвистиката утвърди още в самото си начало евристичното използване на статистически методи, обясняващи категорично езиковата вариативност и причините за нея. Социолингвистите отдавна са приели, че процесите на езиковата промяна могат да се наблюдават и изследват посредством корелациите между социалните (независими) променливи и езиковите (зависими) маркери. Сред тези маркери (показатели, стереотипи или индикатори) лексикалните единици са едни от най-трудните, но не невъзможни за изследване променливи.

В своята книга за социолингвистичния маркер М. Виденов (вж. Виденов/Videnov 1997) подробно описва природата на маркерите като отнесени към вариантноста в езика. В тази книга се обосновават и методите за изследване на езиковото вариране. Кр. Алексова (Алексова/Aleksova 2005) доразвива теорията за социолингвистичния маркер, като представя количествени методи за обработка на корпусите от езиков материал с помощта на статистически процедури. В своите разработки Кр. Алексова (Алексова/Aleksova 2016) представя и класификацията на известния американски учен У. Лабов за трите вида маркери – индикатори, маркери (същински) и стереотипи. Всъщност именно маркерите – лингвистичните микроскопични черти от различни равнища – се представят като променливи в статистическата обработка на данните. Всяка такава черта се нуждае от специално проучване в социален план, като се засече нейната промяна, обусловена от независимите променливи – социалните характеристики. Така накратко, но и достатъчно ясно може да се определи методът на микросоциолингвистиката, прилаган многократно у нас.

Обикновено вариантноста в рамките на българския език се проучва на фонетично равнище и донякъде на морфологично равнище. Маркерите до голяма степен се повтарят – *променливото Я, отметът на ударението в аорист, т. нар. мекане при глаголите, изпускането на съгласни в началото на думите* и т.н. В класическото изследване на Б. Байчев и М. Виденов за В. Търново са посочени и други морфологични и фонетични маркери. Неведнъж са ми задавали въпроса: щом маркерите са едни и същи, тогава защо ги изследвате? Отговорът е следният – същината на социолингвистиката е в това да се видят именно тези повтарящи се маркери, но в различна социална среда. Тогава процентите ще се различат и тъкмо на тази база ще се правят изводи.

Трудно е да се определят синтактичните маркери, въпреки че не е невъзможно. Не по-малко проблематично е да се определят и анализират и лексикалните маркери. Трудностите произлизат от неспособността на математическия и статистическия инструментариум да се справи с големия брой варианти на тези две равнища. По-точно тук е налице друг тип вариантност. Тъй като думите са отворено множество и изборът на една или друга дума в комуникативната ситуация е необозрим, комбинациите в потока на речта предизвикват (според езика на математиците) комбинаторен взрив.

При фонетичните променливи също има сложно вариране измежду 45-те фонемите на българския език, но все пак това са 45 единици, а не 80 хиляди. Освен това дори при фонетичните маркери се изследват предимно алтернативности – измежду две възможности (напр. Е или Я, както е при ятовата гласна). Друг пример: ще се изправим пред съществено затруднение, ако изследваме частицата за бъдеще време със статистически методи, тъй като тази частица има не два, а цял сноп варианти (*ще, ше, шъ, ке, че* и др.).

Алтернации на лексикално равнище могат да се търсят, но тогава възниква друг въпрос – дали се сблъскваме с варианти на формата, или с варианти на семантиката. Ако противопоставяме антонимни двойки, изследването сякаш изглежда по-лесно, защото това по същество са когнитивни опозиции. При синонимите обаче не е така, защото синонимният ред не е само от две думи. При омонимите пък няма формален показател и би следвало да се проследява само семантиката.

Все пак у нас съществуват немалко социолингвистични изследвания на лексиката. Още в началото на 90-те години Цв. Николова представи честотни речници на базата на асоциативни експерименти. Въобще асоциативният експеримент се смята за инструмент на психолингвистиката, въпреки че той работи и за социолингвистични анализи, особено ако се засече със социолингвистични данни. Бих казал, че редица от изследванията на Е. Герганов са всъщност и социолингвистични, защото наред с прилагането на широка методология и разнообразни експериментални техники там всъщност се дава и материал за социолингвистични интерпретации на резултатите. Така например семантичният диференциал (с оценките по скалата от 1 до 10) е добър инструмент за социолингвистиката и е бил прилаган вече в някои дисертационни трудове.

В своята хабилитационна работа Ст. Фетваджиева осъществи широк кръг от теренни проучвания, анкети за оценката и атитюдите спрямо различни стилистични пластове в българската лексика. Бих нарекъл този вид изследвания социологически проучвания на езика, а не социолингвистични, защото отново няма маркери, т.е. не е налице проучване на вариантността в корпус от жива реч, а корпусът е изграден от отговори на анкети. Безспорно, това също е важна информация, но го няма типичният социолингвистичен подход. Въпросът за лексикалната вариантност е костелив орех и досега не съм открил в литературата по социолингвистика достатъчно надежден метод за справяне с вариантността на думите. Докторантката Илиана Гегова опитва нещо в този дух по отношение на говорната общност, която проучва, т.е. в езиковия остров Банат. Тя се стреми да засече архаични думи, юридическа лексика и стилистично маркирана лексика, черковнославянизми и други лексикални пластове в говора на банатските българи. Там средата е нееднородна както по отношение на поколенческите групи, така и по отношение на етническите размествания. Очаквам с нетърпение тя, както и други колеги да представят своите резултати, засиращи корелациите между социалните групи и лексикалните употреби.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Алексова 2005: *Алексова, Кр.* Йерархията на социолингвистичните променливи според стратифициращата им сила. – В: *Езиковедски приноси в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Михаил Виденов*. Велико Търново, Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 299–324. [Aleksova 2005: *Aleksova,*

Kr. Yerarhiyata na sotsiolingvistichnite promenlivi spored stratifitsirashtata im sila. – In: *Ezikovedski prinosi v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Mihail Videnov. Veliko Tarnovo, Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*, 299–324.]

Алексова 2016: *Алексова, Кр.* Социолингвистична перцепция, езикови нагласи и социална идентификация по речта. София, Парадигма. [Aleksova 2016: *Aleksova, Kr. Sotsiolingvistichna pertsepsiya, ezikovi naglasi i sotsialna identifikatsiya po rechta. Sofia, Paradigma.*]

Ангелов 1999: *Ангелов, А.* Правилата на езика в столичния квартал. София, Международно социолингвистично дружество. [Angelov 1999: *Angelov, A. Pravilata na ezika v stolichnia kvartal. Sofia, Mezhdunarodno sotsiolingvistichno druzhestvo.*]

Виденов 1997: *Виденов, М.* Социолингвистическият маркер. София, Делфи. [Videnov 1997: *Videnov, M. Sotsiolingvisticheskiyat marker. Sofia, Delfi.*]

Виденов 2000: *Виденов, М.* Увод в социолингвистиката. София, Делфи. [Videnov 2000: *Videnov, M. Uvod v sotsiolingvistikata. Sofia, Delfi.*]

Герганов 1988: *Герганов, Е.* Памет и смисъл. София, Наука и изкуство. [Gerganov 1988: *Gerganov, E. Pamet i smisal. Sofia, Nauka i izkustvo.*]

✉ *Проф. д-р Ангел Ангелов*

Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

✉ *Prof. Angel Angelov, PhD*

Faculty of Slavic Studies, Sofia University St. Kliment Ohridski
15 Tsar Osvoboditel, Sofia 1504, Bulgaria